С Т А Н О В И Щ Е

от Велислава Атанасова Чавдарова

професор доктор в катедра „Психология“, Философски факултет

на ВТУ „Св.св. Кирил и Методий“

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

докторска програма „Обща психология”

ВСУ „ Черноризец Храбър “

Автор: ЛУЛУ БАЛУОС

Тема: ВЛИЯНИЕ НА СТЕРЕОТИПИТЕ И ПРЕДРАЗСЪДЪЦИТЕ ВЪРХУ СТРЕМЕЖИТЕ И СТАТУСА НА ЖЕНИТЕ В АРАБСКОТО ОБЩЕСТВО

Научни ръководители: проф. д-р Ваня Христова

доц.д-р Миглена Кръстева

1.Актуалност на разработения в дисертацията проблем

Темата на дисертационния труд „Влияние на стереотипите и предразсъдъците върху стремежите и статуса на жените в арабското общество“ се отличава с безспорна актуалност както в научно-теоретичен, така и в социален и приложен аспект. Изследователският проблем е ситуиран в пресечната точка между няколко значими направления на съвременната психология – стереотипизацията и предразсъдъците, социалната категоризация, междугруповите отношения, половите роли и социалните неравенства. Спецификата на изследването произтича от поставянето на тези процеси в конкретния социокултурен контекст на арабските жени в Израел. Самата авторка концептуализира тяхното положение като пресечна точка на три частично припокриващи се системи на социална категоризация – пол, принадлежност към етническо малцинство и културна традиция, чието съвместно действие поражда комплексни форми на социални ограничения.

Актуалността има и ясно изразено приложно измерение. Авторката аргументира необходимостта образователните, социалните и политическите интервенции да се основават на познаване на механизмите на стереотипизация, а не единствено на наблюдаваните последствия, например ниското участие на жените на пазара на труда. Съществена е тезата, че интервенции, насочени изолирано към равенството между половете или към положението на етническото малцинство, могат да останат недостатъчно ефективни, ако не отчитат съвместното действие на тези две измерения.

Актуалността на дисертационната тема е убедително защитена. Тя произтича не само от обществената значимост на положението на арабските жени в Израел, но преди всичко от опита да бъде психологически обяснено противоречието между разширяващите се обективни възможности за образование и професионална реализация и устойчивостта на социалните, културните и психологическите ограничения. Особена стойност има поставянето на стереотипите и предразсъдъците не като изолирани нагласи, а като взаимосвързани когнитивни, междуличностни и институционални механизми, действащи в условията на едновременно полово, етническо и културно позициониране. Именно тази многопластовост придава на избрания изследователски проблем съвременна научна значимост и създава предпоставки резултатите от него да имат както теоретична, така и практико-приложна стойност.

2. Обща характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с оптимален обем и е структуриран във въведение, четири основни теоретико-аналитични глави, методологична и емпирична част, дискусия, заключение, библиография и приложения. Текстът съдържа три таблици и три фигури, а библиографският апарат обхваща 97 източника на иврит, арабски и английски език. Структурата на труда следва логиката на постепенно преминаване от общите социалнопсихологически механизми на стереотипизацията към тяхното конкретно проявление в арабското общество в Израел и впоследствие към специфичните им въздействия върху социалния и професионалния статус на жените.

Литературният и теоретичният анализ може да бъде оценен като съдържателен, целенасочен и функционално подчинен на основния изследователски проблем. Негово важно качество е, че не остава на равнището на последователното представяне на отделни концепции и автори, а е организиран така, че постепенно да конструира теоретичната рамка, необходима за интерпретацията на емпиричните резултати.

Положително следва да бъде оценен и опитът за интегриране на различни теоретични перспективи. Показателна в това отношение е връзката, която авторката извежда между атрибуционната типология и модела за съдържанието на стереотипите, а впоследствие – между тези общи модели и анализа на патерналистичните нагласи и доброжелателния сексизъм. Така се създава относително последователна теоретична линия от общите механизми на социалното познание до специфичните форми на полово стереотипизиране.

Съществено постижение е и реализираната връзка между литературния анализ и методологията. Теоретичният преглед не изпълнява единствено обзорна функция, а води до извода, че статистическите и институционалните данни могат да установят външните проявления на социалните неравенства, но трудно могат да разкрият интернализираните стереотипи и механизмите на тяхното възпроизвеждане в семейството и общността. Оттук логически е обоснован изборът на качествено изследване и работа с непосредствените разкази на жените.

Библиографската база от 97 източника на три езика – иврит, арабски и английски – съответства на спецификата на изследователския проблем и позволява съчетаването на международния социалнопсихологически дискурс с литература, непосредствено отнасяща се до израелския и арабско-израелския контекст. Това е важно предимство на труда, доколкото предметът трудно би могъл да бъде адекватно анализиран единствено чрез общата англоезична литература.

В обобщение: високо оценявам теоретичния анализ, реализиран в дисертационния труд. Авторката демонстрира способност не само да систематизира релевантни научни постановки, но и да ги съпоставя и да ги използва за изграждането на концептуалната рамка на собственото си изследване. Отлично впечатление прави последователността на анализа от общ социалнопсихологически механизъм → културно и междугрупово контекстуализиране → полова спецификация → емпирична проверка чрез субективния опит на изследваните жени. Тази логика осигурява съдържателна свързаност между теоретичната и емпиричната част и показва, че литературният обзор е използван като действителна аналитична основа на изследването, а не само като задължителен структурен компонент на дисертационния труд.

Методологията на дисертационното изследване може да бъде оценена като адекватно съобразена с характера на поставения проблем и с целта да се разкрият субективните преживявания и механизмите на действие на стереотипите и предразсъдъците. Изборът на качествен изследователски дизайн е аргументиран с необходимостта да бъдат изследвани значенията, интерпретациите и житейският опит на самите участнички, а не само външно наблюдаемите социални показатели.

Съществено методологично достойнство е и отчетената рефлексивност на изследователя по отношение на собствения професионален опит и възможното му

влияние върху интерпретацията на данните. Посочени са и ограниченията, свързани с подбора на участничките чрез професионалните мрежи на изследователя, вероятността за социално желателни отговори и ограниченията на качествения дизайн по отношение на статистическата обобщеност на резултатите.

В обобщение, методологията е логически свързана с теоретичната рамка, достатъчно добре аргументирана и подходяща за изследване на сложен социалнопсихологически феномен. Като нейно основно предимство може да се посочи възможността да бъдат разкрити не само външните проявления на стереотипизацията, но и механизмите на нейното интернализиране и преживяване от самите жени. Ограниченията на дизайна са ясно осъзнати и не обезсилват получените резултати, а очертават границите на тяхната интерпретация.

3. Научни приноси

На основата на представения теоретичен и емпиричен анализ могат да бъдат откроени следните по-значими научнотеоретични и научноприложни приноси на дисертационния труд:

1. Разработена и систематизирана е интегративна теоретична рамка за анализ на стереотипите и предразсъдъците спрямо жените в арабското общество в Израел, която свързва механизмите на атрибуция, социалната категоризация, вътрешно и междугруповото стереотипизиране с половите стереотипи и проявите на патерналистична идеология и сексизъм. По този начин проблемът е разгледан едновременно на индивидуално, групово и социокултурно равнище.

2. Концептуализирано е комплексното взаимодействие между полова принадлежност, етническо-малцинствен статус и културно обусловени ролеви очаквания като взаимно свързани източници на ограничения пред стремежите, професионалната реализация и социалния статус на арабските жени. Приносен характер има разграничаването и съвместното анализиране на външните и интернализираните стереотипни системи, чрез които неравенството може да се възпроизвежда както институционално и междуличностно, така и чрез усвоени индивидуални представи и очаквания.

3. Теоретично е обоснован динамичният модел на взаимодействие между стереотипно обусловените ограничения и активността на жените за тяхното

преодоляване. Дисертацията надхвърля едностранното представяне на арабските жени като пасивни носители на последствията от стереотипизацията, като включва в обяснителната рамка механизмите на адаптация, справяне, съпротива и овластяване. Така индивидуалната активност и структурните ограничения се разглеждат не като алтернативни обяснения, а като взаимно обуславящи се процеси.

4. Чрез качественото емпирично изследване е систематизирана информация за конкретните начини, по които стереотипите и предразсъдъците се преживяват и отразяват върху образователните и професионалните стремежи, социалната реализация и житейските избори на арабските жени в Израел. Включването на 50 участнички с различни възрастови, образователни, семейни и професионални характеристики разширява възможността за идентифициране на общи и специфични модели в техния житейски опит.

5. Идентифицирани и систематизирани са практически значими стратегии за справяне със стереотипните ограничения, сред които професионалната реализация, икономическата независимост, използването на подкрепящи социални отношения, междупоколенческата отговорност, адаптацията и различните форми на съпротива. Тези резултати очертават практически ресурси за подкрепа и овластяване на жените в условията на съществуващи културни и социални ограничения.

6. Изведени са практически насоки за разработването на по-адекватни образователни, социални и публичнополитически интервенции, насочени към подобряване на професионалната и социалната реализация на арабските жени. Приносът се състои в аргументирането на необходимостта подобни програми да отчитат едновременно половите, етническите и културните механизми на стереотипизация, вместо да прилагат универсални модели за равенство между половете или общи програми за интеграция на малцинствата.

Заключение

Представеният дисертационен труд на **Лулу Балуос** на тема „Влияние на стереотипите и предразсъдъците върху стремежите и статуса на жените в арабското общество“ разглежда **актуален, научно значим и практически релевантен психологически проблем**. Изследването се отличава с ясно очертана проблематика, логично изградена теоретична рамка и последователна връзка между теоретичния анализ и проведеното емпирично изследване.

Като съществени достойнства на труда могат да бъдат откроени комплексното разглеждане на стереотипите и предразсъдъците в контекста на половата, етническата и културната принадлежност; стремежът към интегриране на различни социалнопсихологически обяснителни модели; както и насочването на анализа към непосредствения житейски опит на арабските жени в Израел. Проведеното качествено изследване с 50 участнички позволява да бъдат идентифицирани не само механизмите на ограничаване на образователните, професионалните и социалните стремежи, но и индивидуалните и социалните ресурси за адаптация, справяне и преодоляване на тези ограничения.

Личното участие на докторанта е разпознаваемо в концептуализирането на проблема, реализирането на емпиричното изследване, анализа и интерпретацията на резултатите и формулирането на практически насоки.

Въз основа на извършения анализ считам, че дисертационният труд отговаря на изискванията за придобиване на образователната и научна степен „доктор“. Това ми дава основание да дам своята **положителна оценка** и да предложа на уважаемите членове на катедра „Психология“ да присъди на **Лулу Балуос образователната и научна степен ДОКТОР в направление 3.2.Психология /Обща психология/.**

23.10.2026 г. Изготвил становището……

проф.д-р В.Чавдарова